

Això no fou pas exclusiu del domini català, perquè degué tenir fort i antic arrelament en terres de llengua castellana, portuguesa i basca. Des de la zona mossàrab fins al N.: *Al-Qabdaq* (Simonet, *Descr. del R. de Granada según los árabes*, 222); forma després canviada (gràcies a la imela), en les que cita ell mateix: *Quebidique*, *Quibidique*, *Alcaudique*; i, amb canvi de -q en -t (reduint-ho al trivial -t, -ete), els cast. *Alcaudete* i *Caudete* —fet força paral·lel al constatat en el nostre nom, apartat A)d)—; en forma catalana *Cabdet*, freqüent en la documentació catalana del R. de València, amb referència a *Caudete de las Fuentes*, prop d'Almansa i de la Font de la Figuera; de les quals hem tractat J. da Silveira i jo mateix (*Top. Hesp.* I, 35, 339, E.T.C. II, 33). Figura al cens de 1609 en la forma *Capdit* (Reglà, *An. Un. Val.* 1964, p. 111). I sobreixint fins al domini alacantí: *la Font de Caudet* a Novelda, d'on arrenca bona correntia d'aigües (xxxvi, 55.21).

Així continuava cap a Portugal, on Joaquim da Silveira assenyala *Alcabideques*, prop de Coïmbra (*RLus.* xxiv, 192), i cap al Sud, ja en forma neta—també mossàrab, revelada no sols per *Al-* sinó també per la *é*: *Alcabideche*, freguesia prop de Lisboa (al S. de Sintra, 3 k. al N. d'Estoril).

En fi fins i tot havia existit i ja en temps remot, en la zona mixta romano-basca d'Àlaba, quan encara l'euskera hi seguia convivint, car amb l'aspiració basca de la *c*^h (> *h*), ulteriorment esvaïda, en resultà *Apodaca*, nom d'un «lugar» 10 k. al NE. de Vitòria-Gasteiz, agr. al municipi de Gigoitia: com ens certifica Mitxelena, *Fon. Hist. Vca.*, 516, això és el prolongament basconitzat de *CAPUT DE AQUA* (diu ell, però jo diria millor *CAPUD-AQUA*); i sense gosar assegurar-ho (apehem als vers bascolegs), imagino que també surti d'això el nom d'un «caserió» *Apoaga* agr. a Araiz, al NO. de Navarra.

Ja hem vist que s'estenia a alguns punts de l'Alt Lenguadoc (docs. citats de l'Aude, de 1142 i algun altre); probablement també al Comenge, car penso que era derivat d'això *cabeire* «meünier» recollit per Dupleich a Saint Gaudens (*PVArGc.* 6.10), que suposo contracció de *kaba(u)eiř*. Adhuc en altres terres romàniques, segons sembla, car hi havia un bisbat, dependent de l'Arquebisbe de Salerno, anomenat encara en el llatí del S. xvii, *Caputaquensis*, amb Seu a *Caput Aquae*, modernament en it. *Capaccio*, prop de Rocca d'Àspide, i cap d'un comtat poderós en el S. xvi.

Sembla clar que tot això, ve d'una base ll. vg. *CAPUAQUIU* amb mateixa reducció del grup complex *QU* que en *LAQUEUM* > it. *laccio*, cat. *llaç*, *TORQUEAT* > *torcia*, *torça*. I en un mossarabisme toponímic dels Ports de Tortosa (ja E.T.C. I, 251.28): el Barranc de *Capatx*, que vaig recollir en l'enquesta de 1955 (xv, número 28), i ja en excursions de 1926 i 1931 pels Ports de Beseit, junt amb Carlares, Caro i *Farrúbio*. Tinc nota (de segona mà, i prou fiable, però per tant, no gaire en els detalls fonètics) que en un doc. de 1191 (de l'Arx. Cat. Tort.) figura una *Cova de Carpaxo* (on la -r- pot ser error de còpia), en les munta-

nyes més enllà de l'Ebre i es deu referir al mateix lloc, amb la -o no catalanitzada encara; crec que figura també aquest nom en el llibre de L. Pagarolas, *La Comanda del Temple* (no sé en quina forma).

Observem que totes aqueixes localitats es troben, i són conegudes per trobar-se, vora rics corrents d'aigua, i majorment prop de les fonts del corrent, o arran d'una presa d'aigua. *Caudete de las Fuentes*, *Capdeig* a les fonts d'un barranc de Valcebre, *Capatx* en un barranc dels Ports, *Capdaigua* d'un molí empordanès, *Alcabideche* en els devessalls de la serra de Sintra; *Apodaca* (vella comanda dels Templers), als orígens del riu Zalle (important subafluent de l'Ebre, en els pendents del monte Arato; no sé ben bé la posició de l'*Apoaga* navarrès, però pertany al terme d'Araiz, que és a la ratlla de Guipúscoa (ja no lluny de Tolosa), a sota la gran serra d'Aralar, i allí neix el riu Larraun.

En tot plegat veiem aparèixer, si bé amb detalls multiformes, la idea de 'cap d'aigües', expressant el punt d'arrencada d'un corrent d'aigua. La importància d'aquest capítol de semàntica toponímica a Catalunya, es mostra encara per la gran extensió dels tipus paral·lels *CAPUT RECĪ* > *Caborreu* (entre Urgell i Andorra), *Cabo-rriu* en el *Baridà* i a la Batllia de Bellver; i en els derivats de l'altre: *capaigual* (*DECat* II, 515b1-35, gascò *capagoau*, cat. *capaiguer*, 516a11.12; i V. més en la nota 24 d'aqueix article).

Resta xocant ja només el vocalisme *ai*, després reduït a *e*, en la base del nostre *Capudeix*, -ecs. És que *CAPUDAQUIS* quedà fixat aquí en la forma del locatiu o ablatiu plural, com s'esdevé en tants NLL catalans: *ECLISIS* > *Anglès*, *SILVĪS* > *Sils*, *BALNEOLIS* > *Banyuls*, *GARRICIS* > *Garrius*, *RUPPIĒTĪ* > *Rupit* locatiu singular etc. Fou també el cas dels il·lustres noms francesos provinents d'*AQUIS* ('a les aigües, a les termes'), d'on *Ais de Provença* i *Aix-la-Chapelle*. Perquè encara que la -i final sol desaparèixer del tot, en aquests casos l'ús en locatiu era tan important, que hom s'esforçava per mantenir-hi el so de *i*; però, sota l'empenta irresistible a abolir la síl·laba final, la *i* es traslladava al radical: la cabdal ciutat de Provença prengué de primer la forma *ájks*, com ho veiem pels docs. medievals: en l'any 1313 hom escriu des d'Avinyó a l'*arcabisbe d'Aychs* (Finke, *Acta Ar.* III, 234); en occità antic el perfet d'*aver* és *ac* (*HABUIT*, *i* breu) en tercera persona, però *aic* és la forma de la primera, de *HABUĪ*, on hom es va esforçar per mantenir el so de *i*, traslladant-lo a l'interior, a fi i efecte de conservar una distinció entre les persones del singular.

Resta el detall menor de la desaparició de la -t de *CAPUT-AQUIS* (mentre que una -t- resta com -d- en català). El llatí vulgar, però, debilità pertot, més o menys, la -t dels mots on és final; i l'acord de les diverses llengües romàniques on es conserva quelcom d'aquestes -t finals, ens mostra que sovint es tornava -d ja en la base llatina-vulgar: *EGOMED IPSE*, d'on *MEDIPSE* > oc. ant. *mezeis*, *MEDIPSIMUS* > cast.-port.